

МЛЕЧНОТО ГОВЕДОВЪДСТВО В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

ДИМО АТАНАСОВ

DAIRY FARMING IN BULGARIA – TRENDS AND PROSPECTIVES

DIMO ATANASOV

ABSTRACT

During the transition period the dairy sector in Bulgaria lost a lot of its potential. Dairy cow numbers and production dropped drastically. From the beginning of 2007 conditions for this business have changed, bringing positive effects on one hand, but also challenges on the other. The future of any farm and the whole sector depends on the ability to adapt to the new conditions and standards of the CAP. The purpose of this publication is to analyze main indicators about cow milk production in Bulgaria before and after joining the EU and to underline the possibilities for future development from now on.

УВОД

Говедовъдството е основен отрасъл на животновъдството както в света, така и в България. Осигурява на хората основни хранителни продукти и суровини като мляко, месо, сирене, кашкавал и др., дава облика на селските райони, осигурява заетост на част от населението и спомага за решаването на различни социални и екологични проблеми.

В България за последните 16-17 години млечното говедовъдство се сблъска със сериозни трудности, които се отразиха негативно върху неговото развитие. Закриха се едрите животновъдни обекти, сградите и машините им бяха унищожени или разграбени, животните преминаха в частни ферми – малки, с лоша материално-техническа база и с недостатъчно организационно-управленски опит и знания. Нормативната уредба, нестабилните цени на млякото, липсата на държавна подкрепа и др. направиха сектора непривлекателен за производители и инвеститори, в резултат на което драстично намаля поголовието на млечните крави, влоши се породният състав, спадна продуктивността им. Факт е че за периода 1990-2007 г. поголовието на млечните крави в страната намалява с над 43%, а само за последните шест години броят на млекопроизводителните кравеферми е намалял с 29%.

Присъединяването на България към ЕС промени доста неща в млечното производство, други тепърва ще бъдат променени, но за сега има и много въпроси, които остават без отговор.

Целта на статията е да анализира промените в някои от основните показатели на млечното говедовъдство в България през последните години и да проследи тенденциите на тяхното развитие преди и след присъединяването на страната към ЕС, за да се очертаят перспективите пред отрасъла от тук нататък.

МАТЕРИАЛИ И МЕТОДИ

За постигане на целта са използвани обобщаващи данни за българското млечно говедовъдство през периода 2000-2007 г. а също така и за предишни години, на базата на които се прави сравнителен анализ за потенциала и състоянието на подотрасъла в миналото и сега. Изследват се определящи за сектора показатели, като поголовие на млечните крави, брой на стопанствата, продуктивност на животните, потребление и цени на млякото и млечните продукти. Анализът е насочен към измененията, които настъпват в тези показатели и най-вече към факторите, които ги предизвикват. Използвани са статистически данни от български и чужди източници: МЗП, НСИ, САПИ, Агенция Митници, ФАО и др.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

1. Брой на млечните крави през периода 2000-2007г.

Според статистически данни на ФАО средният брой на отглежданите в страната млечни крави е бил около 526 хил. през 60-те години, 640 хил. през 70-те и 80-те, като най-много те са през 1981 г. 701734 бр. след, което постепенно започват да намаляват и през 1990 г. са под 600 хил. Тенденцията на намаляване на поголовието им продължава и през следващите няколко години. Доказателство за това е достигнатата през 2001 г. бройка от 367288 млечни крави или това е 39% намаление за 10 години. Драстичният спад през 90-те години се дължи на много фактори както от икономическо, така и от политическо естество. През 70-те и 80-те години поголемият брой на животните е бил възможен поради отглеждането им в големи и модерни ферми, а днес голяма част от тях са в малки и примитивни стопанства, с ниско равнище на механизация и автоматизация. Друга причина е намаленото търсене на млечни продукти през последните години, породено от намаляване на населението на страната и от намаляване на потреблението на мляко и млечни продукти на човек. През наблюдавания период 2000-2006г. има известно стабилизиране в броя на млечните крави, като средните стойности, макар и далеч по-ниски от потенциала на сектора, варират около 350-360 хил. (табл.2), което се дължи на стабилизацията на икономическата конюнктура в страната и в отрасъла през последните години. Първата година обаче от членството на България в ЕС се оказва доста тежка за отрасъла. Много ферми, предимно дребни не можаха да покрият изискванията за получаване на млечна квота и преустановиха дейността си. Лошата реколта допринесе за голямото увеличение на цените на фуражите, правейки ги непосилни за много ферми, които също бяха изтласкани от бизнеса с мляко. Отражението е върху броя на стопанствата и върху броя на млечните животни. Според МЗП от Ноември 2006 г. до Май 2007 г. броят на млечните крави е намалял с повече от 7600 животни до 342500. Тенденцията и за 2008 г. е стойностите на този показател да продължат да намаляват.

2. Брой на стопанствата, в които се отглеждат млечни крави.

През наблюдавания период тенденцията е към постепенно намаляване броя на животновъдните стопанства. Въпреки това обаче промените, които настъпват не са

еднопосочни. Общият брой на стопанствата намалява, в резултат на намаляването на дребните ферми (с 1-2 крави), докато числеността на по-големите ферми (с 10 и повече млечни крави) расте. През последните две години тези тенденции са най-добре изразени. Промените в развитието на животновъдството през 2005 и 2006 г. са свързани с приважването му в съответствие с изискванията на ЕС за обща организация на пазара на животински продукти и производство и добив на качествени и безвредни суровини. Резултат е намаление на броя на малките стопанства, като същевременно тези в които се отглеждат над 10 броя крави, расте. През 2005 г. броят на стопанствата, отглеждащи крави, намалява с около 14,6 % спрямо 2004 г., което определя спада и в броя на животните с 5,3 %. През 2006 г. броят на млечните кравеферми намалява с още 7,3% , като най-значително е при стопанствата с 1-2 крави -9,9% (МЗП-Аграрна статистика) И ако през 90-те години спадът можеше да се обясни със съществуващата тогава лоша материално-техническа база, невъзможност за пълноценно хранене на животните и нестабилна политическа и икономическа обстановка, то сега причините са далеч по-комплексни и могат да се търсят предимно в социално-икономическата и институционалната сфера. В страната няма ефективни институции, които да насърчават развитието на отрасъла. Тази дейност не е много привлекателна за младите хора, което произтича от спецификата на самата работа, и от незадоволителните доходи, които тя носи. Ако през 90-те много хора нямаха алтернатива пред животновъдството то сега съществуват различни пътища за реализация, особено пред младите поколения. Дори любовта към животните вече не е достатъчно определящ фактор, който да подтикне човек към този трудоемък бизнес. Необходимо е да се създадат благоприятни икономически условия, да се стабилизират пазарите, изкупните цени на млякото, да се изплащат необходимите субсидии на млекопроизводителите и т.н.

Общата аграрна политика(ОАП) на ЕС решава много от тези проблеми, но при нея се акцентира върху необходимостта от повишаване конкурентноспособността и постигане на устойчивото развитие на отрасъла, при което се налага интегрирането на цял комплекс от фактори: икономически, социални и екологични, което на този етап прави оцеляването и развитието на българските ферми още по-трудно.

През периода между 2001 г. и 2006 г. броят на млекопроизводителните ферми е намалял с 28,9% (табл.1) Това е за сметка предимно на най-дребните стопанства, което пък води до нарастване на средния брой млечни животни във ферма.

Таблица 1

Брой на кравефермите в България

Показател	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Бр.ферми	200480	189400	194200	179800	153600	142500
Ср.бр.крави	1,9	2,0	1,9	2,1	2,3	2,5

Източник: МЗП „Аграрни доклади 2001-2006”

Според МЗП(Дирекция Агростатистика) тази тенденция се запазва и през 2007 г. Броят на животните намалява с 0,9%, като по-значително е намалението им в малките ферми (-1,3%). Намалява предимно броят на стопанствата, в които се отглеждат 1 или 2 крави (-13,8%).

Поради усложнените икономически и институционални условия през 2007 г., произтичащи от една страна от членството ни в ЕС, а от друга слабата реколта и в

резултат на това драстичното поскъпване на фуражите, може да се прогнозира, че и през 2008 г. тенденцията на намаляване броя на говедовъдните ферми ще се запази.

3. Среден млеконадой и производство на краве мляко.

Другият основен фактор, който оказва влияние върху обема на произведеното мляко е средната продуктивност на животните. При кравите тя зависи главно от генетичния потенциал и пълноценното им хранене. Според статистически данни на ФАО от 1961 г. до сега се наблюдава непрекъснато нарастване на средната млечност на кравите в България. Средните стойности през 60-те години са около 1952 л.на крава, през 70-те около 2371, 80-те и 90-те години 3260 л.(ФАО – Statistics Division).

Въпреки това тя е доста под нивото на средната за ЕС. Причините за това могат да се търсят във влошения генетичен фонд на млечните крави, ограниченото прилагане на изкуствено осеменяване, дребният размер на стопанствата, което не позволява прилагането на съвременни технологии на отглеждане, небалансираното и непълноценно хранене и др. Очертаните проблеми, свързани с осигуряването на висока продуктивност на млечните крави в България в сравнение с трайното повишаване на този показател в европейските и другите развити страни, прави все още невъзможна конкуренцията на нашата животновъдна продукция на международния пазар (Яркова,2001)

Общото количество краве мляко, произведено през годината е важен показател, който дава информация както за възможностите на отрасъла да задоволи вътрешното потребление на страната от мляко и млечни продукти, така и възможността част от продукцията да бъде изнесена в чужбина. Произведеното количество мляко зависи от броя на млечните крави и от средната им продуктивност.

Според ФАО най-много мляко в България се е произвеждало през 80-те години като от 1982 г. до 1990 г. това количество е над 2 млн.т. годишно.

Таблица 2

Брой и продуктивност на млечните крави в България и общо производство на краве мляко за периода 2001-2006 г.

Показател	Брой млечни крави (хил.бр.)	Средна млечност от крава(хил.л)	Общо п-во на краве мляко (хил.л)
2001	367,288	3,236	1188,544
2002	358,178	3,540	1267,950
2003	361,846	3,511	1270,413
2004	368,719	3,541	1305,582
2005	347,754	3,593	1249,426
2006	350,144	3,600	1260,883

Източник: МЗП „ Аграрни доклади 2001-2006 г.”

От табл. 2 се вижда че през последните години е постигната определена устойчивост и по трите показателя. Наблюдава се леко намаление в броя на животните, но пък средната млечност от крава отбелязва постепенно повишаване, което поддържа стабилно общото количество добито мляко в страната.

След началото на 2007 г. млечното говедовъдство в България е изцяло подчинено на ОАП на общността и на ООП на мляко и млечни продукти, чиито основен механизъм за регулиране на количествата произведена продукция са

млечните квоти и субсидиите за фермерите. Националната млечна квота на България е 979 хил.т краве мляко, от които 722 хил.т. за доставка към млекопреработвателните предприятия и 257 хил.т за директни продажби. Референтната масленост е 3,91%.

Следващите няколко години ще бъдат ключови за млекопроизводителите в България, защото ще трябва да отговорят на много изисквания, а от друга страна ще са ограничени за свободно нарастване на тяхното производство от режима на млечните квоти. Очаква се това да доведе до закриване на дребните ферми и до известно намаляване на броя на кравите в страната. По-големите ферми ще продължат да съществуват и да се разрастват, ще се модернизират с цел да покрият европейските изисквания. Това в последствие ще повиши тяхната ефективност, естествено и на базата на постигнатата по-висока продуктивност на животните. Всичко това основно ще зависи от правилната политика на всички национални и европейски институции, които са отговорни за развитието на млечното говедовъдство в страната.

4. Пазарни условия за млякото и млечните продукти в България.

Свитият пазар на мляко и млечни продукти в страната е лимитиращ фактор за развитието на млечния сектор през последните години. Икономическата нестабилност през 90-те години, кризата във всички сфери на икономиката, безработицата, демографският срив, ниските доходи на населението доведоха до свиване на потреблението и на мляко и млечни продукти. Спадът в потреблението на някои млечни продукти се дължи и на появата през последните години на внос на конкурентни стоки на българския пазар (Яркова,2001)

На Табл.3 е показано средногодишното потребление на мляко и основни млечни продукти на лице от домакинство по години. Тези данни не включват количествата, консумирани в заведенията за обществено хранене.

Таблица 3

Потребление на мляко и млечни продукти от домакинствата (средно на лице)

Продукт	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Прясно мл., l	28,9	27,7	26,9	26,0	24,0	22,2
Кисело мл., l	22,1	21,9	24,7	25,6	26,1	25,7
Сирене, kg	9,2	9,2	9,9	10,2	10,0	10,0
Кашкавал, kg	2,1	2,1	2,4	2,5	2,4	2,6
Др.млечни произвед., l	1,2	1,1	1,3	1,4	1,3	1,3
Мл.масла, kg	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5

Източник: НСИ

Основният фактор, който определя пазара на мляко и млечни продукти това е цената на млечната суровина и цените на едро и дребно на продукцията. Изкупните цени на млякото не са постоянни през цялата година, а следват характерна за отрасъла сезонна тенденция на повишаване през зимния период и понижаване през лятото. През зимните месеци животните са затворени, хранят се със скъпи фуражи и продукцията им е по-ниска, което предполага по-висока изкупна цена. Обратно, през лятото основната храна е пашата и през този сезон се добиват по-големи количества мляко и от там цената му се понижава. Около 70% от себестойността на продукцията се пада на разходите за храна на животните. През 2007 г. поради лошата реколта

рязко се увеличиха цените на фуражите, което естествено рефлектира и върху изкупните и пазарни цени на млякото и млечните продукти. (табл.4)

Таблица 4

Цени на млякото и на основни млечни продукти

Показател	Изкупна цена на млякото, лв/л	Цена на дребно в лева за:			
		1 литър прясно мляко	1 бр. кисело мляко	1 kg краве сирене	1 kg кашкавал Витоша
2000	0,34	0,77	0,51	3,66	6,40
2001	0,35	0,87	0,56	3,57	6,52
2002	0,33	0,90	0,53	3,29	6,32
2003	0,31	0,89	0,52	3,29	6,19
2004	0,38	0,90	0,52	3,67	7,08
2005	0,40	0,95	0,54	3,88	7,37
2006	0,41	0,99	0,56	4,11	7,65
2007	0,48	1,09	0,63	5,07	9,01

Източник: САПИ ООД

ИЗВОДИ

От 2007 г. земеделският отрасъл се развива в нови условия - условията на реално членство в ЕС. Наред с увеличената финансова подкрепа, която ще получат българските земеделски производители като директни плащания, пазарна подкрепа и средства за развитие на селските райони, тяхното интегриране в европейския пазар ще изисква не малко усилия за спазването на добрите и модерни европейски практики, норми и стандарти за производството на висококачествена, безопасна за потребителите и конкурентно-способна продукция. Успехът на всеки един фермер ще зависи от това доколко ще се адаптира към тези условия.

Тенденциите в млечното животновъдство през последните години са към орупняване на стопанствата, модернизация на производството, повишаване качеството на продукцията, увеличаване износа на млечни продукти. Все още обаче има много проблеми и въпроси, които тепърва ще трябва да се решават и които дистанцират българското селско стопанство от европейското. Необходимо е да се подобри институционалната среда, да се създадат условия за инвестиране и модернизация на бизнеса, за да се повиши ефективността и рентабилността му и да се подобрят конкурентните способности на млечните продукти на вътрешния и външен пазар.

ЛИТЕРАТУРА

1. Яркова, Ю. (2001), Производство на мляко по света и в България
2. МЗП, Дирекция „Агростатистика”
3. МЗП, Аграрни доклади (2000-2006)
4. НСИ, Аграрна статистика
5. Агенция Митници „Информационно обслужване” АД
6. САПИ ООД
7. FAO, Statistics Division